

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 11/4 2022 s. 1386-1399, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ DİVANI'NDA TÜRK-İSLAM DIŞI DİNÎ VE ETNİK ZÜMRELER

Eyüp AYDOĞDU*

Geliş Tarihi: Mayıs, 2022

Kabul Tarihi: Aralık, 2022

Öz

Edebiyatın ana malzemesi olan insan, klasik metinlerde gerçek bir kimlikle ya da tasavvurî bir görünümle okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Şair, felsefesini aktarırken bu kimlikleri iki ayrı cepheye oturtarak kendi tarafını okuyucuya sezdirir. Anlatıda karşı cepheye konumlandırılarak kötümser bir bakışın ekseninde değerlendirilen kimlik/ler, idealin ya da sevilenin maddi veya manevi olarak uzağına layık görülür. Kimi kullanımlarda da herhangi bir taraf güdülmeden geleneğin takip edildiği izlenir. Kimi zaman da şair bu geleneğin dışına çıkarak kişilikleri yaşadığı deneyimlerle yorumlayabilmektedir. Bu çalışmada söz konusu kişiliklerden olan dinî ve etnik zümreler 16. yüzyıl şairi *Gelibolulu Mustafa Âli'nin Divanı*'nda tespit edilmiş ve tanık beyitlerle birlikte değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Tip, kişilik, klasik Türk şiiri, Gelibolulu Mustafa Âli, grup figürler.

NON-TURKISH ISLAMIC RELIGIOUS AND ETHNIC CLASSES IN THE DIVAN OF GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ

Abstract

Human, the main material of literature, appears in front of the reader with a real identity or a visual appearance in classical texts. While conveying his philosophy, the poet makes the reader feel his side by placing these identities on two separate fronts. The identities, which are positioned on the opposite side in the narrative and evaluated on the axis of a pessimistic view, are deemed worthy of material or spiritual distance from the ideal or loved one. In some examples, it is observed that the tradition is followed without taking any sides. Sometimes, the poet can go beyond this tradition and interpret the personalities with his experiences. In this study, religious and ethnic classes, who are among the personalities in question, were identified in the Divan of Mustafa Âli, the 16th century poet, and evaluated together with the witness couplets.

Keywords: Type, personality, classical Turkish poetry, Gelibolulu Mustafa Âli, group figures.

* Öğr. Gör.; Düzce Üniversitesi, DÜ TÖMER, eyupaydogdu@duzce.edu.tr

Giriş

Edebiyatın ana malzemesi olan insan, klasik Türk şiirinde gerçek bir kimlikle ya da tasavvurî bir görünümle okuyucunun karşısına çıkmaktadır. İsme bağlı olup değişmeyen gerçek yüzler *şahsiyet / kişilik*; aynı davranış biçimini yansıtmalarına rağmen farklı adlandırmalarla anılan ve kurgulanmış görünüşler ise *tip* kavramıyla karşılanır. Şair, felsefesini aktarırken bu kimlikleri iki ayrı cepheye oturtarak kendi tarafını okuyucuya sezdirir. Bu noktada bir anlamda eserde karşıtlıklar üzerine kurulan bir anlatı görülür (Akkuş, 2019, s. 282).

Klasik şiirde insan üzerine kurulan aksiyonda genel itibariye *âşık, maşuk ve rakip* üçlüsü bulunmaktadır. *Rakip*, mücadele edilen olarak kabul edildiğinden karşı taraftadır. *Âşık, maşuk, rakip* üçlüsü ile oluşturulan aksiyonun haricinde *memduh* merkezli anlatılarda da olumsuz bakış açısının tercih edildiği figürlerin dışlanması dikkat çekicidir. Kötümser bir bakışın eksenindeki kimlik/ler, idealin ya da sevilenin maddi veya manevi olarak uzağına layık görülür. Bu tavır bazen doğrudan doğruya şair tarafından dile getirilirken kimi zaman da rakibe karşı olumsuz yakıştırmalarla hissettirilir (Şentürk, 1995, s. 333). Öztürk, kişilerin bir diğerine karşı takındığı dışlayıcı tavrın sebebini, kişilerin çıkar çatışması ve iktidar hırslarına dayandırarak bu durumu *ötekileştirme* kavramı ile karşılamaktadır (Öztürk, 2014, s. 63-88).

Kişilikler, ötekileştirmenin yanı sıra farklı şiirlerde aynı özellikleriyle de okuyucunun karşısına çıkarılmaktadır. Hz. Yusuf'un güzelliği ve edebi, Hz. Süleyman'ın iktidarı gibi söylemler şairlerin ortak kültür mirası haline gelmiştir. *Temel kıstas* olarak tekrar eden bu görünüm, şairin geleneğe uyum sağlamak amacıyla bilinçli bir tercihidir (Hoşab, 2017, s. 228). Kimi zaman da şair bu geleneğin dışına çıkarak kişilikleri yaşadığı deneyimlerle yorumlayabilmektedir. Bu kişiliklerden olan etnik ve dinî bir zümrenin şiire taşınmasında, şairin bir dini kabul veya reddi etkili olabileceği gibi, söz konusu grupla şahsi menfaatlerinin çatışması da olasıdır. Öztürk bu tavrı anlatırken Şahin Giray'ın idam edilmesi ile bağlantılı olarak Tatarlar tarafından alıkonulan şair Vehbi'nin Tatarları aşağılayan ifadeler kullandığına değinmiştir (Öztürk, 2014, s. 78).

Bu çalışmada günümüz tarihçiliğine de ışık tutan 16. yüzyıl şairi Gelibolulu Mustafa Âli'nin Divanı'ndaki kişiliklerden olan Türk- İslam dışı dinî ve etnik zümreler tespit edilerek tanık beyitlerle birlikte şairin kişiliklere bakış açısı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Etnik, Millet, Zümre ve Kavim

Etnik, *aynı ırk, dil veya kültürden olan, bir topluluğa âit, kavmî, ırkî* olarak tanımlanır (Kubbealtı, ET: 10.05.2021). Klasik şiirdeki etnik zümrelerden önce *millet* kelimesinin Osmanlı dönemine göre anlam sınırının bilinmesinde yarar vardır.

Millet kavramına yüklenen anlam, hangi zamandan bakıldığına göre değişebilmektedir. Günümüzde, *aynı topraklar üzerinde yaşayan, aynı soydan gelen ve aralarında dil, din, târih, sanat, töre, dünya görüşü ve ülkü birliği bulunan insanlar topluluğu* için kullanılan kavram, Osmanlı toplumunda tam olarak aynı karşılığı bulamaz (Kubbealtı, ET: 05.05.2021). Türk-İslam senteziyle oluşmuş yönetimde, Zımmî hukuk çerçevesinde gelişen Osmanlı millet sisteminde, din ve mezhep temelinde ayrışan bir toplum görülür (Kurtaran, 2011, s. 57). Ortaylı da bu kelimenin klasik dönemden itibaren dinî zümreleri ifade etmek için kullanıldığını belirtir (Ortaylı, 2005, s. 66). Osmanlı toplumunda millet, İslamî ve gayri İslamî olarak ikiye ayrılır. Genel olarak da dört millet bulunur: *Müslüman, Ermeni, Yahudi ve Rum. Müslüman milletini oluşturan başlıca*

unsurlar Türkler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Berberiler, Çerkezler, Gürcüler, Abazalar, Çeçenler vb.dir (Kurtaran, 2011, s. 61).

Osmanlı toplumu farklı etnik gruplardan oluşmaktaydı. Halkın asker ve reaya olarak sınıflandığı bu toplumda reaya kısmında bugünkü anlamdan farklı olarak millet veya kavim kavramlarıyla dinî mensubiyet esas alınmaktaydı. Osmanlı Devleti yalnızca İslamî literatürdeki karşılığına göre sınırları içindekileri değil, diğer toplumlara da aynı şekilde hitap etmişti. Millet sistemi, bir etnisite ve dil aidiyetine göre değil, mezhep esasına dayanmıştı. Örneğin Ermeniler, Gregoryen ve Katolik olarak iki ayrı millet gibi kabul edilmişti (Ortaylı, 2005, s. 66).

Osmanlı şairleri de aktarmak istediği iletiyi şiirine yüklerken millet adlarını bugünkü anlam sınırları ile değil, yukarıda da bahsedildiği üzere dinî çerçevede anlamlandırır. Gayri İslamî veya gayri Türkî milletlere sırt çevirici bir portre çizer. Bunun temelinde kısaca fikir çatışmasının yattığı söylenebilir. Öztürk, bireysel çıkar çatışmalarının kavmî ve dinî ötekileştirmeye yol açtığını söyleyerek bu durumu *Nef'i* ve *Vehbi*'nin Müslüman kişi ve toplulukları Hıristiyanlara benzetmesi ile örnelemektedir (Öztürk, 2014, s. 78). Şairlerce kavramlara yüklenen olumlu / olumsuz tutumlar yalnızca bireysel izlenimlerden değil, bazı tarihi hadiselerden de kaynaklanabilmektedir. Osmanlı'nın savaşa girdiği birçok devlet, Osmanlı'ya göstermiş olduğu direnç ve yarattığı sorunlara nispetle değerlendirilmiştir.

Şairlerin şiire malzeme konusu olan millete bakış açısı genellikle bu milletin klasik şiirdeki tanınırlığı ile ilgilidir. Bir milletin menfi bir tavırla ele alınışı dini reddediş yönünden olabildiği gibi, o milletin hoş karşılanmayan bir özelliği ile tanınması da etkili olabilmektedir.

*Biñde bir âdem kıpar Hırvād u Çerkes'den dime
Gürci'nüñ Macar'uñ aldanma şaķın endamına (Kt 15/2)*

Kavim, aynı soy, aynı kandan gelen insanlar için kullanılması yönüyle millet kelimesine benzese de daha dar bir anlamı ifade eder. Bugünkü anlamda millet sonradan değiştirilebilir fakat kavim değiştirilemez. Osmanlı literatüründeki millette dinî mensubiyet söz konusuysen kavimde ırka bağlılık ön plandadır. Klasik şiirde ise kavimler genel olarak Kur'anı Kerim'de geçen *Âd*, *Medyen*, *Semud*, *Lût* gibi kavimlerdir. Bunların şiire taşınması İslamî pencereden bakış ilemdir. Dolayısıyla bu kavimlere karşı şairin şahsi bir düşüncesi sezilmemektedir.

Zümre için sözlükte *topluluk, grup, camia, sınıf; tür, cins, nevi* anlamları verilir. (Kubbealtı, ET: 05.05.2021). Klasik şiirde, belirli bir topluluğun etnik kökeninden çok dinî mensubiyeti göz önünde bulundurulur. Bu sebeple bu çalışmada Türk-İslam dışı topluluklar için *millet* yerine *zümre* tercih edilmiştir. Dinî zümreler kısmında dikkatler, ilahî ve batıl dinlere mensup olanları işaret eden kavramlar üzerinde olmuştur. Mensubiyet ile de bu dinlerin alt kategorilerinde yer alan *fakih, kalenderi, haham, papaz, imam...* gibi özel isimlendirmeler yerine, söz konusu dini kabul etmiş kişilere verilen *Hristiyan, Yahudi vb.* genel adlandırmalar kastedilmiştir. Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde grup figürlerini tasnifte millet, kavim ve zümrenin birbirinden ayrıldığı görülebilmektedir.

Gelibolulu Mustafa Âli Divanı'nda Grup Figürleri

Tip ve kişilikler üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak M. Akkuş'un çalışmalarına dayanmaktadır. İnsanın klasik metinlerdeki görünümü ile ilgili daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında tip ve kişilik ile ilgili benzer sınıflandırmalar görülmektedir. Bu çalışmada da *Nesimi Divanında İnsanın Figüratif Görüntüleri* adlı çalışmadaki sınıflama dikkate alınmıştır (Akkuş,

2019, s. 291-292). Küme/grup değerlendirmesi henüz tam olarak yapılmamıştır. Akkuş'un yaptığı tasnifte *millet* isimlerinin *Grup Figürleri* başlığı altında değerlendirildiği görülür. Bu çalışmada, yapılan tasnife eklemeler yapılmış ve *Gelibolulu Mustafa Âli Divanı*'ndaki tanık beyitler ışığında değerlendirmelerle tekliflerde bulunulmuştur.

Grup figürleri, en az iki kişiden oluşmalı ve birlikteliği temsil etmelidir. Bazıları tarih sahnesinde gerçek bir kimliğe sahip *ete kemiğe bürünmüş* olabilir ya da bireysel varlığı hatırlanmadan, bir diğerleriyle birlikte isimlendirilebilir. *On iki imam (Düvaz / Devazdeh imam)* bu figürlerdendir.

Bu cār mezhebe tā uymadın on iki imām
Toğuz uşüle dahı girmedin on iki maqām (G 829/1)

Her durumda grubu temsil eden bir kavramın olması gerekmez. *Habil* isminin bir dizede varlığı, şairin kaleminin ucuna *Kabil*'i getirir. Dahası okuyana da *Kabil*'i aratır. Hatta şair, birini kullanmasa da ortak zihinde yekdiğeri anılır.

Benî âdemde esmâ sırrınıñ te'şiridur bâ'is
Ki Kâbil şekl-i kâtil resm-i Hâbil 'ayn-ı hâ'ildür (K 102/72)

Bazı figürlerde de zümre adı gerçek isimleri gölgede bırakmıştır. *Dakyanus (Decius)* zamanında ondan kaçarak bir mağaraya sığınan yedi genç *Yemliha, Mislina, Mekselina, Mernuş, Debernuş, Şazenuş, Kefeştatayuş* ve köpekleri *Kıtmir*, ekseriyetle *Ashabikehf* olarak bilinir ve bu adla şiirin malzemesi olmuştur.

Meger Aşhâb-ı Kehf'e yâr-ı gâr olduk biz ey 'Âli
Şafâ şadrına künc-i gamda yıllar ki yatup geldük (G 707/5)

Kavramların arka planında kimliği belirli bir insanın varlığı da söz konusu olmayabilir. Herhangi bir konuda uzman sınıfı (*erbabınücum / ehlinücum*) veya bir tasavvufi görüşün zirve kabul edilen mevkilerindekileri karşılayan adlandırmalar (*Ricalülgayb, Ricalullah*) bir şahsiyet gibi grubu temsil edebilir.

Ne semte 'âzim olursañ Hudâ mu'inun ola
Ricâl-i gaybı kıla saña reh-nümâ vü refîk (Kt 2/5)

Grubun içindeki kişi sayısının önemsenmediği, aynı kan, inanç, dünya görüşü gibi özelliklerin oluşturduğu kümeler kendi içinde farklı değerlendirilmelidir. Tarih sahnesinde yaşadıkları coğrafya ve bir devlet sisteminden çok kavim statüsüyle anılagelen figürler genellikle kalıp ürün olarak şairlik okulunun olmazsa olmazları arasındadır. Kavimlerin anlatılagelen tarihi özellikleri, şairin kaleminde de tekrar edilmektedir.

Çeküp bir sâğar-ı giñi-nümâ İskender ol şüfî
Riyâ dîvârı çünkim fitne Yecüc'ine seddüñdür (G 293/2)

Birçok medeniyetin iktidar mücadelesi verdiği topraklardaki şairlerin bu medeniyetlerin fertlerini görmezden gelmesi mümkün değildir. Buldukları coğrafyada ortak kültür, din, gen, tarih, toplum gibi özelliklerle birliktelik oluşturan ve diğer zümrelerden ayrılan bu gruplar *ırk, kavim, millet, etnisite* gibi kavramlarla adlandırılmaktadır.

Klasik şiirde *grup figürlerinden* olan *millet* adlarına buldukları coğrafya ile birlikte de değinilmektedir. Ülkelere çoğunlukla, *diyar, hutta, iklim, il, illeri, memleket, mülk* kelimeleriyle

yapılan tamlamalarla değinilmektedir (Yeniterzi, 2010, s. 302). Âli'de de söz konusu kavramlarla ilgili tanık beyitlere rastlamak mümkündür. Coğrafya adına, içinde yaşayan millet ile birlikte telmihte bulunmuştur.

*Bir dem zahîr ol ki zuhûr eylesün Zahîr
Kılsun **diyâr-ı Rûm** 'ı hâsed mülk-i Fâryâb (K 89/24)*

*Ğam-hânemüz terk idelüm **iklîm-i Hind**'e gidelüm
Bir yirde ıurup n'idelüm pÿyân olalum bir zemân (G 976/3)*

Türk-İslam Dışı Dinî ve Etnik Zümreler

Millet ve zümre kelimelerinin sözlük anlamından hareketle dinî yönün öne çıkmasına rağmen bu çalışmada *Türk ve İslam dışı* ayrımının yapılmasında günümüz bakış açısı dikkate alınmıştır. Bu bağlamda resmî görevlerinden daha çok tarihçi ve edebi kimliği ile tanınan Mustafa Âli'nin *Divan*'ında *ötekileştirme* bakışıyla otuz üç figür tespit edilmiştir. Bunlardan dokuzu İslam dışı dinî zümreyi; yirmi dördü etnik zümreyi karşılayan kavramlardır. Aynı zümreyi karşılayan farklı adlandırmalar da tespit edilmiş, (Macar / Üngürus ve Yehud / Musevi vb.) bu kavramlar bir kabul edilerek listeye eklenmiştir.

Milletlerin klasik şiirde kullanımı, onların birtakım olumlu ve olumsuz görülen özellikleri vesilesiyle doğrudan anılması, benzetme yapılması ile ya da gelenekteki gibi kalıp ifadelerle kullanılması şeklindedir. Âli de bu tavrı sergilemiştir.

Acem, klasik şiirde *Şehname* kahramanları vesilesiyle sıklıkla anılır. Doğrudan bugünkü anlamda millete yapılan telmihte Âli, menfî bir bakış sergilemiştir. Sultan Selim için kaleme aldığı kasidede Acem şahlarının göğsünü memduhun deldiğini söyler.

*Süfte-i nâvekidür şîne-i şâhân-ı 'Acem
Küşte-i tîğî selâtin-i ekâlîm-i Fireng (K 24/10)*

(Acem şahlarının göğsü [Onun] oku ile delinmiştir. Fireng ikliminin kralları [Onun] kılıcıyla öldü.)

Âli, *Lahsa*'yı anlatırken ikliminden hayvanına kadar olabildiğince karamsar bir manzara çizer. Burada yaşayan gençlerinin kılıç ve teberle gezerek her gün öldürecek adam aradığını söyler. Bilginlerine yapılan hakaretlerin kâfirlerin Müslümanlara etmediği derecede olduğunu anlatır. Böyle bir coğrafyada yaşayan halkı kendi dillerinde de konuşturarak fakirlik ve cahilliğin olabilecek en kötü seviyede olduğunu tasvir eder.

*'Arab u Türk ü 'Acem Arnavud Efrenc ü Urum
Şırf câhil neferâtı budur ey fahr-ı kibar (K 111/120)*

([Lahsa'da] Arap, Türk, Acem, Arnavud, Efrenc ve Rum yaşar. Ey büyüklerin övüleni! Bunların hepsi de çok cahil adamdır.)

***Bosnavî** dir be belki bilmezdim men hemverti
Davire hakkumuzu hâzretümüz defterdar (K-111/133)*

*Hep **fireng** yek-dil olup cümle ile dirler kim
Dâimü 'l-boğa sinyor veyâ ti pul-bâ (K 111/129)*

***Kürd** olan velvele ile bunı îrâd eyler*

Dekojim tā tu bizānī dirivī men tu biyār (K 111/127)

*Şırf cāhil olanuñ **Şırfça** cevābı bu kim*

Gospodari day 'ulūfe nisam nijā govedār (K 111/130)

Şair, Çerkes ve Hırvād ve Macar ve Türk ve Sā'ir Edānī-i Suḥan-dānun Cā'iz Olduğına başlığı verilen kıtada sıralanan etnik kimliklere yine olumsuz bir değerlendirmeye değinir. Çerkes ve Hırvat'ı ancak para alan kişilerin öveceğini söyler.

*Biñde bir ādem kıpar **Hırvād** u **Çerkes** 'den dime*

***Gürce** 'nūñ **Macar** 'uñ aldanma şaşın endamına (Kt 15/2)*

***Çerkesüñ** kaşın gözin **Hırvad** 'uñ endāmın öger*

Mālik olan ehl-i küfr eşnāfinuñ eşnāmına (Kt 15/5)

Memduh, değersiz olanı değerli kılandır. Âli, Budin paşası ve Sokullu Mehmet Paşa'nın amcasının oğlu olan vezir Mustafa Paşa'ya yazdığı kasidede Macarlardan bahsederken bu defa onların karakteristik bir özelliğine değinmez. Çünkü Macar topraklarını kıymetli yapan memduhudur.

*İtse yiridür **Üngurus** 'uñ toprağın altun*

İksir şıfat terbiyet-i şems-i sa'adet (K 71/5)

Şair, çağdaşı olan ulusların birçoğunu ötekileştirirken Habeş için aynı tavrı göstermemiştir. Habeş sevgilinin teni esmer olsa da yaratılışının anberden yoğrulduğunu anlatır. *Tekrur* ve *Berberi* ile bir tutulamayacağını da söyleyerek bir tarafı yüceltirken diğer tarafı aşağı çeker.

***Habeş** dil-berlerinüñ gāfil olma ser-terāşından*

*Şaşın zann itme 'Âli anı sen **Tekrūr** u **Berber** 'dür (G 282/5)*

Klasik Türk şiirinin kaynaklarından olan Kuranı Kerim, kadim medeniyetlerin şiirdeki yerini de belirlemiştir. Kendilerine gönderilen peygamberlere karşı çıktıkları için Allah tarafından cezalandırılarak tarih sahnesinden varlıkları silinen kavimler, divan şairlerince bu yönleriyle telmih konusu edilmiştir. Âli, *Âd*, *Semud*, *Medyen* kavimlerini peygamberleri vesilesiyle anmıştır.

*Bî- 'ayb **kavm-i Medyen** olan hāzret-i Şu 'ayb*

Şāfi mis oldı mu 'cizesiyle niçe ruḥām (K 18/44)

*Şālih nebī ki mülket-i 'Âd u **Şemūd** aña*

İtmezdi seng-i ḥāre gibi hergiz iltiyām (K 18/23)

Hız. İsmail'den bahsedilen beyitlerde onun *Cürhümiler* ile olan soy bağına işaret edilir. Hız. İsmail'in *Cürhümilerden* evlenerek bağ kurması, şairin bu kavme bakışını etkilemiştir. Çünkü bu kavim, Yemen'de yaşamış ve kendilerinden önce afet ile tarihten silinen *Âd*, *Semud* gibi kavimlerle aynı kaderi paylaşmıştır. Bu kavimlerin cezaya uğradıkları göz önüne alındığında *Cürhümilerin* de benzer karakterde olduğu anlaşılır. İslamî bakış açısı ile şairin menfi bir tavrı tercih etmediği görülmektedir. Âli'nin bilinen kavimler dışında bu kavimlerden sonra aynı yerde yaşayarak aynı kaderi paylaşmış olan *Cürhümileri* zikretmesi, onun tarihçi kimliğinin yansıması olsa gerektir.

Ol mācid-i emācid-i ābā-yı Aḥmedī

*Ceddi 'Arab ḥamīde-neseb **Cürhümüj**-maḳām (K18/28)*

Divan'da etnik kimlik dışında dinî mensubiyete de vurgu yapılmıştır. Genel itibariyle gayri İslamî bir çatıda toplanabilecek bu gruplar şunlardır: *ateşperest, ecnebi, Tersa (Hristiyan), Yehud ve zımmî*.

Divan'da tespit edilen Türk-İslam dışı etnik zümreler aşağıdaki tabloda listelenmiştir.

Tablo 1: Divanda Tespit Edilen Türk-İslam Dışı Etnik Zümreler

İslam Dışı Dinî Zümreler	Etnik Zümreler
1. Ad	1. Acem
2. Ateşperest	2. Arap
3. Ecnebi	3. Arnavut
4. Medyen	4. Berberi
5. Semud	5. Bosnalı
6. Tersa	6. Cürhümi
7. Yecüc/Çinli	7. Çerkes
8. Yehud	8. Deylem
9. Zımmî (Harbi)	9. Efrenc-Fireng
	10. Gürcü
	11. Habeş
	12. Hırvat
	13. Hindi
	14. Kürt
	15. Macar (Üngurus)
	16. Moğol-çin
	17. Rus
	18. Sasani
	19. Sırp
	20. Şamiler
	21. Tatar
	22. Tekrur
	23. Urum (Rum)
	24. Yunan

Tanık beyitler

Gelibolulu Mustafa Âli Divanı'nda tespit edilen Türk-İslam dışı dinî ve etnik zümreler alfabetik sıra ile şu şekildedir:

1. Acem: İranlı. Araplardan sonra ilk Müslüman olan millet İranlılar oldukları için Arap olmayan Müslümanlar maksadıyla kullanılan bu kavram sonraları İranlılar için kullanılmıştır (Kubbealtı, ET: 05.03.2021). Divan şairleri *Şehname* kahramanları vasıtasıyla genel itibariyle Acem'e telmihte bulunmuşlardır.

Süfte-i nāvekidür şine-i şāhān-ı 'Acem
Küşte-i tiğî selātin-i ekālîm-i Fireng (K 24/10)

'Arab 'Acem şu kadar aldı hayl-i ihsânın
Herât'a vâşıl olurdu eger dizilse her at (K 52/9)

2. Ad: Hz. Hud'un gönderildiği, Hz. Nuh'tan sonra yaşamış eski bir Arap kavmi (Kırca, 1988, s. 333). Divan'da peygamberlerden bahsedildiği kasidede Salih peygambere yer verildiğinde Ad kavmine değinilmiştir.

Şālih nebî ki mülket-i 'Ād u Şemūd aña
İtmezdi seng-i hāre gibi hergiz iltiyām (K 18/23)

3. Arap: Sami kavimlerinden bir kavimdir. Sayı ve yayılış bakımından Sami kavimleri içinde ilk sırada yer almaktadır (Yıldız, 1991, s. 272). Şair, Lahsa'daki olumsuz tabloyu çizerken demografik yapıdan bahseder.

'Arab u Türk ü 'Acem Arnavud Efrenc ü Urum
Şırf cāhil neferāti budur ey fahr-ı kibar (K 111/120)

4. Arnavut: Balkanlarda yer alan günümüz Avrupa ülkesinden biri olan Arnavutluk halkından olan.

'Arab u Türk ü 'Acem Arnavud Efrenc ü Urum

Şırf cāhil neferāti budur ey fahr-ı kibar (K 111/120)

5. Ateşperest: Ateşe tapan kimse, Mecusi.

*Hayāl-i 'ārızuñ kim naqş olupdur levh-i zihnimde
Be-hey kâfir nice mü'minleri **âteş-perest** itmiş (G 597/3)*

6. Berberi: Günümüzde Kuzey Afrika'da yaşayan etnik gruba mensup olan (Kubbealtı, ET: 05.03.2021).

*Habeş dil-berlerinüñ gâfil olma ser-terâşından
Şağın zann itme 'Âli anı sen Tekrūr u **Berber** 'dür (G 282/5)*

7. Bosnalı: Bosna halkından olan. Osmanlı'da öncelikle sancak beyliği iken daha sonra beylerbeylik olan idari birimde yaşayan kişi (Emecen, 1992, s. 296).

***Bosnavîdir** be belki bilmezdim men hemverti
Davire haqqumuzu hazretümüz defterdar (K-111/133)*

8. Cürhümi: Eski Arap kavimlerindenidir. İlk ana yurtları olan Yemen'den kendisinden önceki Ad, Semud gibi kavimler gibi afet ile silinip gitmişlerdir (Önkal, 1993, s. 138).

*Ol mâcid-i emâcid-i âbâ-yı Ahmedi
Ceddi 'Arab hamîde-neseb **Cürhümü**-makâm (K 18/28)*

9. Çerkes: Kafkasya'nın yerli boylarından birinin adı (Kubbealtı, ET: 05.03.2021).

*Biñde bir âdem kıpar Hırvād u **Çerkes** 'den dime
Gürci'nüñ Macar'uñ aldanma şağın endamina (Kt 15/2)*

10. Deylem: İran'da yaşayan bir kavim adı. Yaşadıkları bölge ile kavmin adı aynıdır. İran'ın kuzeyinde Hazar deniziyle Kazvin arasındaki dağlık bölgede yaşamaktadırlar. Sınırlarını tam olarak tespit etmek güçtür (Yazıcı, 1994, s. 263).

*Zātuñ için toldı bu ma'müre heb
Türk ü 'Acem ü **Deylem** ü Rüm u 'Arab (Mes 1/23)*

11. Ecnebi: Yabancı. Farklı milletten veya devletten olan kişi. (Kubbealtı, ET: 05.03.2021).

*Yitişdi mülke halel **ecnebi** cünüplerden
O hâr u hasları sür dehri yayğa bārān ol (K 42/45)*

12. Efrenc: Frank. İslam dünyasında Avrupalılara *Efrenc*, *Fireng*, *Fereng*, *Firek* gibi farklı söylemlerle isimlendirmede bulunulmuştur. Katolik ve Protestan mezheplerine mensup Avrupalılar kastedilmektedir (Demirkent, 1996, s. 173).

*'Arab u Türk ü 'Acem Arnavud **Efrenc** ü Urum
Şırf cāhil neferāti budur ey fahr-ı kibar (K 111/120)*

*Hep **fireng** yek-dil olup cümle ile dirler kim
Dâimü'l-boğa sinyor veyā ti pul-bā (K 111/129)*

13. Fireng: Bkz. Efrenc.

14. Gürcü: Genel olarak Kafkasya'nın güneyinde yaşayan kavme mensup olan kimse.

*Biñde bir âdem kıpar Hırvād u Çerkes`den dime
Gürci`nüñ Macar`uñ aldanma şaķın endamına (Kt 15/2)*

*Küh-ı Elvend`i iken Gürcilerüñ ibni Bevend
Kılduñ ol tãģiyi hãk-i siyehüñ yeksanı (K 62/4)*

15. Habeş / Habeşî: Doęu Afrika`da bulunan günümüz adıyla Etiyopya halkından olan kimse. Osmanlı hakimiyetinden önce tüm zenciler için kullanılan kelime daha çok siyah renkleri vesilesiyle telmih unsuru olur (Canım, 2018, s.588). Âli de bunu hatırlatır. Âli övgüyle anmıştır.

*Habeş dil-berlerinüñ gâfil olma ser-terâşından
Şaķın zann itme `Âli anı sen Tekrür u Berber`dür (G 282/5)*

16. Harbî: Bkz. Zımmi.

17. Hırvat: Avrupa`nın güneydoğusunda bulunan günümüz adıyla Hırvatistan halkından olan kimse.

*Biñde bir âdem kıpar Hırvād u Çerkes`den dime
Gürci`nüñ Macar`uñ aldanma şaķın endamına (Kt 15/2)*

18. Hindî / Hindû: Asya`nın güneyinde bulunan Hindistan halkından olan kimse. Aynı zamanda Kureyş kabilesinin reislerinden Ebû Süfyân`ın karısının lakabı da Hind`dir.

*Koma Hindüları berg-i gül-i handân başdı
Kuma zengî-beçeler âyet-i Kur`ân başdı (G 1378/1)*

19. Kürt: Günümüzde Kafkasya`nın güneyinde ve Orta Doęu`da ağırlıklı olarak yaşayan kavme mensup kimse (Akbaş, 2019, s.115). Şiirde, olumsuz bakış açısıyla tasvir edilen Lahsa halklarından biridir. Âli`nin kendi dilinden konuştuğu etnik zümrelere aittir.

*Kürd olan velvele ile bunı irād eyler
Dekojim tã tu bizāni dirivî men tu biyār (K 111/127)*

20. Macar: Bkz. Üngurus.

21. Medyen: Hz. Şuayb`ın peygamber olarak gönderildiği kavmin ve yerin adı (Harman, 2003, s. 346).

*Bî-`ayb kavm-i Medyen olan hazret-i Şu`ayb
Şãfi mis oldı mu`cizesiyle niçe ruḥām (K 18/44)*

22. Moğol-Çin: Orta Asya`da bulunan Moęolistan halkından olan kimse. Onay, Fuat Köprülü`nün “genç ve güzel Moğol” anlamına geldiğini, kelimenin sonundaki *çin`in ek olduğunu söylediğini aktarır (Onay, 2013, s. 122).*

*Çeşmi hãb-ı nãzda reftãrı türktãzdadur
Aldı dil mülkini ol Türk-i Moğol-Çin`üm benüm (G 956/3)*

23. Rus: Rusya soyundan ve Rus devletine mensup kimse.

*Sensin ol Dãver-i ferzãne ki aldı kılıcuñ
Kelle-i Rūs`i ru`ūs-ı Gürel ü Boędãn`i (K 62/12)*

24. Rum: Bkz. Urum.

25. Sasaniler: Bir İran hanedanı. 226-651 yılları arasında hüküm sürmüştür (Naskali, 2009, s. 174).

Vaşf eyle Pişdād'ı yüri 'adl u dādla
Sāsāniyān'ı bende-i Efrāsiyāb kıl (K 19/8)

26. Semud: Hz. Salih'in tebliğ vazifesinde bulunduğu eski Arap kavimlerindenir.

Şālih nebî ki mülket-i 'Ād u Şemūd aña
İtmezdi seng-i hāre gibi hergiz iltiyām (K 18/23)

27. Sırp/Sırf: 1. Slavların güney kolundan olan ve Sırbistan'da yaşayan halk (Kubbealtı, ET: 05.03.2021).

Şırf cāhil olanuñ Şırfça cevābı bu kim
Ġospodari day 'ulūfe nisam nijā govedār (K 111/130)

28. Şamiler: Hangi zümrenin kastedildiği anlaşılamadı. Metnin akışından “Şamlılar” anlamı çıkarılabileceği için dahil edilmiştir.

Rikāb-ı kadrine yüz sürmek ile Şāmiler
Şavaş yüzünde o körler mişāl miskîn cemal (K 51/9)

29. Tekrur / Sudanlı (Senegalli / Bundulu): Arapça kaynaklarda Tekrûr, Senagal ve Bundu'da yaşayan halk ve başkentleri için kullanılmıştır. Müslüman müellifler İslamiyet'i kabul eden tüm Sudan'a bu ismi vermişlerdir (Uğur, 2011, s. 387).

Habeş dil-berlerinüñ gāfil olma ser-terāşından
*Şaķın zann itme 'Ālî anı sen **Tekrūr** u Berber'dür (G 282/5)*

30. Tersa: Hıristiyan, Nasrani, İsevi. Hz. İsa'nın peygamberi olduğu ilahî dini kabul etmiş kimse. Klasik şiirde; *Tersa-beççe*, *Millet-i Tersa* şeklinde de geçer.

Tersā vü Müslim oldı müselleme o meclise
Fî-mezhebi 'l-muruvveti lā-tefriku 'l-farķ (G 644/6)

31. Urum/Rum: Roma, Bizans, Rumlar ve Anadolu'yu ifade eden bir isim (Avcı, 2008, s. 222).

*'Arab u Türk ü 'Acem Arnavud Efrenc ü **Urum***
Şırf cāhil neferātı budur ey faħr-ı kibar (K 111/120)

***Urumuñ** da sözi bu kendi lisānı üzre*
Dāne ekşer fî- toter to 'ulūfe fa to par (K 111/131)

32. Üngurus/Macar: Macar. Orta Avrupa'da yer alan Macaristan halkından olan kimse. Eski Türk metinlerinde *Engürüs*, *Engerüs*, *Öngürüs*, *Üngürüs*, *Ungurus* şeklinde de geçmektedir (Kubbealtı, ET: 05.03.2021).

*İtse yiridür **Üngurus'uñ** toprağın altun*
İksir şıfat terbiyet-i şems-i sa 'ādet (K 71/5)
BİNde bir ādem kıpar Hırvād u Çerkes'den dime
*Gürce'nüñ **Macar'uñ** aldanma şaķın endamına (Kt 15/2)*

33. Yecüc: Kıyamet alametlerinden olan ve kıyamete yakın ortaya çıkarak pek çok kötülük yapacaklarına inanılan iki kavimden biridir. Diğeri *Mecüc* (Kubbealtı, ET: 05.03.2021). Bu iki kavmi kontrol altına almak için yapılan *Sedd-i İskender* denilen sed ile de şiirde çokça anılır. Âli de aynı mazmunu devam ettirir.

*Çeküp bir sâgar-ı gitti-nümâ İskender ol şüfî
Riyâ dîvârî çünkim fitne Yecüc'ine seddündür (G 293/2)*

34. Yehud: Hz. Yakup'un (İsrâil) çocuklarına ve onların soyundan gelenlere Tevrat ve Kur'an-ı Kerim'de verilen ad.

*Şaldı hasûduñ 'alev farkına reşk âteşi
Şarı şarar lâ-cerem başına kavm-i Yehūd (G 163/3)*

35. Yunan: Yunan ülkesine mensup veya soyundan gelenlere verilen ad.

*Bir emr ile Yunan gibi iklimi yıkanlar
Zannum bu durur olmuş ola 'ilmüñe mübhem (Kt 92/5)*

36. Zimmî (Harbî): İslam ülkelerindeki Müslüman olmayanlar için kullanılmıştır. Fıkıhta da Müslüman olmayan bir devletin vatandaşı için kullanılmıştır (Yaman, 2013, s. 434). Osmanlı Devleti'nde ticaretle ilgili de yabancı devlet vatandaşlarına da isimlendirme yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bir yıldan az kalan ve ticaretle uğraşan yabancılara *harbî* denmişti. (Kubbealtı, ET: 12.11.2021)

*'Ahdüñde bildi müslim ü zimmî hakikatüm
Hamd ü şenâñı 'uhdeme der-zimmet eyledüm (K 99/43)*

Sonuç

- Gelibolulu Âli Divan'ında tespit edilen Türk-İslam dışı dinî ve etnik zümrelerin sayısının fazlalığı dikkati çekmiştir. Tekrur / Sudanlı (Senegalli vd.), Cürhümi gibi bugün pek de tanıdık olmayan kavim adlarının şiire yansması Âli'nin tarihçi kimliğinin şiirine yansıdığı göstermektedir.

- Dinî ve etnik zümrelerin telmihindeki şair bakış açısının ağırlıklı olarak ötekileştirme yönünde olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan da şairin bilimsel kimliğini bir yana bırakarak şair kimliği ile geleneğe göre hareket ettiği sonucuna varılmıştır.

- İnsanın klasik metinlerdeki figüratif görüntüleri ile ilgili, giriş kısmında da bahsedilen M. Akkuş'un yapmış olduğu tasnife göre *Grup Figürleri* başlığının altında, bu çalışmanın sınırları olan Gelibolulu Mustafa Âli Divanı'ndaki Türk-İslam dışı dinî ve etnik zümreler göz önüne alınarak aşağıdaki tabloda teklifte bulunulmuştur. Yapılan tasnifte şairin bakış açısı dikkate alındığı için başlıklar altında yer alan kavramların yeri, ileride yapılacak çalışmalarda değişiklik gösterebilir.

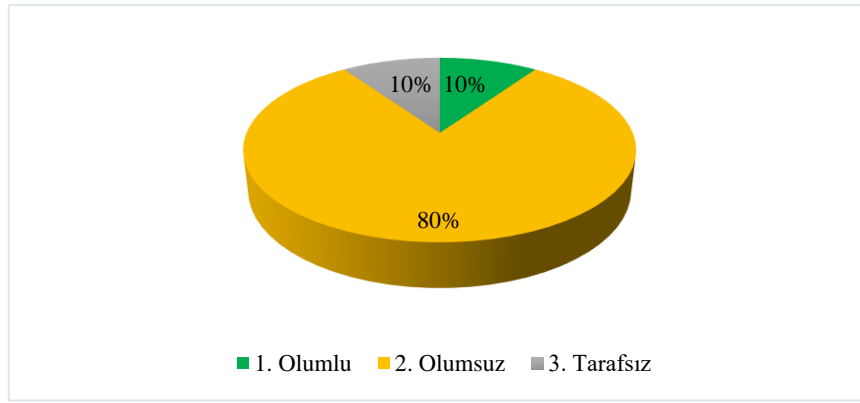
- Divan'da etnik ve dinî zümrelere karşı tutum yüzdeleri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Tablo 2: Divanda Tespit Edilen Grup Figürleri

Grup Figürleri			
Zümre			
Dinî		Etnik	
İslam	Diğer	Devlet	Kavim
	Ad	Acem	Acem

	Ateşperest	Arap	Berberi
	Ecnebi	Arnavut	Cürhümi
	Medyen	Bosnalı	Deylem
	Semud	Çerkes	Habeş
	Tersa (Hristiyan)	Gürcü	Kürt
	Yecüc	Hırvat	Efrenc-Fireng
	Yehud	Hindi	Tekrur
	Zımmi	Macar (Üngurus)	Urum (Rum)
		Moğol-Çin	
		Rus	
		Sasani	
		Sırp	
		Şami	
		Yunan	

Grafik 1: Divan'daki Zümrelere Bakış Açısı

Kaynaklar

- Akbaş, M. (2019). Kürtler. *TDV İslâm ansiklopedisi*, Ek-2, 115-118.
- Akkuş, M. (1996). *Nefî Divanı'nda tipler ve kişilikler*. Erzurum: AÜ FEF Yayınları.
- Akkuş, M. (2000) *Divan şiirinde insan I-dini kişilikler*. Erzurum: AÜ FEF Yayınları.
- Akkuş, M. (2007). Klasik edebiyatta tipler. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, C.2, 395- 403.
- Akkuş, M. (2019). Nesimi divanında insanın figüratif görüntüleri. *Nesimi Kitabı*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 281.
- Aksoyak, İ. H. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âli'nin divanı*. Ankara: KTB Kültür Eserleri:579 <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0>
- Avcı, C. (2008). Rum. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 35, 222-225.
- Aydoğdu, E. (2018). *Ahmed Bin Hemdem Kethüda Süheyli divanında tipler ve kişilikler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce: Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canım, R. (2018). *Divan edebiyatının kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Demirkent, I. (1996). Franklar. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 13. 173-176.

- Doğruel, E. (2019). *Tipler ve kişilikler çerçevesinde Ahmet Cezbî'nin şiir dünyası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Düzce: Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Emecen, F. (1992). Bosna eyaleti. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 6, 296-297.
- Fayda, M. (2013). Zımmî. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 44, 428-434.
- Fleischer, C. H. (1996). *Tarihçi Mustafa Âli bir Osmanlı aydın ve bürokrati* (Çev., Ayla Ortaç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Harman, Ö. F. (2003). Medyen. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 28, 346-348.
- Hoşab, A. M. (2017) Sırrî Rahile Hanım divanında dinî kişilikler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29, 227-263.
- Kalkışım, M. (2001). Klasik Türk şiirinde 'Türk' kavramı. *Milli Folklor* (50), 58-69.
- Kardaş, S. (2019). Divan şiirinde ülke ve millet adlarının çağrışım ögesi olarak kullanılması: Leh örneği. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi Özel Sayı "Polonya Türk Dünyası"*, 192-200.
- Kavaklıyazı, A (2016). Divan şiirinde mazmun olarak millet adları. *The 1st International Conference on Studies in Turkology (ICOSTURK'2016)*, 233-247.
- Kırca, C. (1988). Âd. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 1, 333-334.
- Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda millet sistemi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of the Institute of Social Sciences*, 8, 57-71.
- Naskali, E. (2009). Sâsânîler. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 36, 174-176.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk Edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ortaylı, İ. (2005). Millet. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 30, 66-70.
- Önkal, A. (1993). Cürhüm (Benî Cürhüm). *TDV İslâm ansiklopedisi*, 8, 138.
- Öztürk, M. (2014). Divan şairinin nimet ve iktidar ekseninde ulusları ötekileştirmesi. *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 51, 63-88.
- Şentürk, A.A. (1995). *Klâsik Osmanlı edebiyatı tiplerinden rakibe dair*. İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Uğur, H. (2011). Tekrûr. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 40, 387-388.
- Yaman, A. (2013). Zımmî. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 44, 434-438.
- Yazıcı, T. (1994). Deylem. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 9, 263-265.
- Yeniterzi, E. (2010). Klasik Türk şiirinde ülke ve şehirlerin meşhur özellikleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of International Social Research, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı- Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-*, 301-334.
- Yıldız, H. D. (1991). Arap. *TDV İslâm ansiklopedisi*, 3, 272-276.
- İnternet Kaynağı <http://www.lugatim.com/> (Erişim Tarihi: 05.03.2021).

Extended Abstract

Human, the main material of literature, appears in front of the reader with a real identity or a visual appearance in classical texts. While conveying his philosophy, the poet makes the reader feel his side by placing these identities on two separate fronts. The identities, which are positioned on the opposite side in the narrative and evaluated on the axis of a pessimistic view, are deemed worthy of material or spiritual distance from the ideal or loved one. In some examples, it is observed that the tradition is followed without taking any sides. Sometimes, the poet can go beyond this tradition and interpret the personalities with his experiences.

In this study, non-Turkish Islamic religious and ethnic classes, who are among the personalities in the Divan of the 16th century poet Gelibolulu Mustafa Âli who also shed light on today's historiography, were determined and evaluations were made on the poet's perspective on personalities together with the witness couplets.

Ethnicity, Nation, Class and Tribe

Ethnicity is defined as belonging to a community and the same race, language or culture. Before the ethnic classes in classical poetry, it is useful to know the scope of the meaning of the word “*millet*” (nation) in the Ottoman period. The meaning attributed to the concept of nation can change depending on the period it refers to. In Ottoman society, the nation is divided into two as Islamic and non-Islamic. In general, there are four nationalities: Muslim, Armenian, Jewish and Greek. Muslim nation mainly consists of Turks, Arabs, Albanians, Bosnians, Berbers, Circassians, Georgians, Abazas, Chechens, etc. Including the message they wanted to convey into their poetry, the Ottoman poets gave meaning to the names of the nation, not within the scope of the meaning it has today, but within the religious framework as mentioned above. This paints a distorting portrait of non-Islamic or non-Turkic nations. The poets' view of the nation, which is the subject of poetry, is generally related to the recognition of this nation in classical poetry. The reason for treating a nation in a negative way can be rejecting their religion, as well as an unwelcoming feature of their nation. Although it is similar to the word “*millet*” (nation) in terms of being used for people of the same ancestry and the same blood, “*tribe*” expresses a narrower meaning. “*Class*” can mean community, group, type and genus.

In classical poetry, the religious affiliation of a particular community is taken into account rather than its ethnic origin. For this reason, in this study, “*class*” was preferred instead of “*nation*” for non-Turkish Islamic communities. In terms of religious groups, the focus was on the concepts that refer to those who follow divine and superstitious religions. Instead of special names such as *faqih*, *kalenderi*, *rabbi*, *priest*, *imam*, which are in the sub-categories of these religions the word “*affiliation*” was used to mean a general classification such as Christian, Jewish etc. given to people who have accepted that religion. Within the framework of all these evaluations, it can be seen that the nation, tribe and class are separated from each other in the classification of group figures.

Group Figures in the Divan of Gelibolulu Mustafa Âli

Studies on type and personality are mainly based on the studies of M. Akkuş. When the previous studies on the appearance of human beings in classical texts are examined, similar classifications regarding type and personality are seen. In this study, the classification in the study called *Türkçesi yazılacak* (Figurative Human Images in Nesimi Divan) has been taken into account. Cluster/group classification has not been (couldn't be) made fully yet. In Akkuş's classification, it is seen that nation names are categorized under the title of Group Figures. Additions were made to that classification in this study and suggestions were made in the light of the witness couplets in the Divan of Gelibolulu Mustafa Âli.

Non-Turkish Islamic religious and ethnic classes

Although the religious aspect comes to the fore based on the dictionary meaning of the words “*nation and group*”, in this study, today's point of view has been taken into account in making the distinction between Turkish and non-Islamic. In this context, in the Divan of Mustafa Âli, who is known for his historian and literary identity more than his official duties, thirty-three figures have been identified with the perspective of marginalisation. Nine of these terms are used for the non-Islamic religious class; the rest of them are terms used for the ethnic class. Different classifications for the same class have also been identified (Hungarian/Ungurus and Yehud/Jewish etc.) and these concepts have been accepted as one and added to the list. At the end of the study, a graphic showing the poet's point of view was added to the determined classes.